

Yeryüzünde Nizam Anlayışı Bağlamında Astroloji ve Astronomi İlişkisi: Osmanlı Ahkam-ı Sal Örneği

Yavuz Unat¹ , Sedef Uysal²

¹ Kastamonu Ü., ITBF, Felsefe, 37150, Kastamonu, Türkiye

² Kastamonu Ü., SBE, Felsefe, 37150, Kastamonu, Türkiye

Accepted: March 1, 2025. Revised: March 1, 2025. Received: November 27, 2024.

Özet

Astrolojinin gerçeklik statüsüne ilişkin iddialar geçmişten günümüze değin devam etmekte olup, astrolojinin bilimden uzak bir kehanet biçimi olduğunu kabul görmektedir. Bu anlamda epistemolojik açıdan bakıldığında astrolojinin bilim içerisinde değerlendirilemeyeceği anlaşılmaktadır. Ancak buna karşın astroloji, tarih boyunca insanların ilgisini çekmiştir. Aynı zamanda bu sadece bireysel değil devlet alanında da etkili olmuştur. Bu çalışmada Osmanlı Devlet yapılanmasında nizam oluşturma konusunun, astroloji ile bağlantısı değerlendirilmiştir. Bu sayede modern bilimin gecikmesinin sebepleri arasında Osmanlı astrolojisinin konumu tartışılmış ve yeni bir perspektif sunulmuştur. Bu bağlamda, 1787 tarihinde kaleme alınan Ahkam-ı Sal takvimi kayıtlarından yola çıkarak iktidar ile astroloji ilişkisi, iktidar ile münecim ilişkisini değerlendirmiştir. Aynı zamanda astrolojinin gerek Osmanlı'nın modern astronomiye geçişindeki gecikmesinin bir etkisi olarak ve gerek bilimsel bilginin anlaşılmasında bir etken olarak karşımıza çıkan nizam ve astroloji ilişkisini tartışılmıştır.

Abstract

Claims regarding the reality status of astrology have continued from the past to the present, and it is accepted that astrology is a form of prophecy far from science. In this sense, from the point of view of epistemology, it is understood that astrology cannot be evaluated within science. However, despite this, astrology has attracted people's attention throughout history. At the same time, this has been effective not only in the individual but also in the field of the state. In this study, the connection of creating order in the Ottoman State structure with astrology was evaluated in the context of astrology. In this study, the connection between the issue of creating order in the Ottoman State structure and astrology was evaluated. In this way, the position of Ottoman astrology among the reasons for the delay of modern science was evaluated, and a new perspective was presented. In this context, we will evaluate the relationship between power and astrology and the relationship between power and ascetics based on the records of the Ahkam-ı Sal calendar written in 1787. At the same time, we discussed the relationship between order and astrology, which emerged as an effect of the delay in the transition of the Ottoman Empire to modern astronomy and as a factor in the inability to understand scientific knowledge.

Anahtar Kelimeler: History and philosophy of astronomy – sociology of astronomy – Ottoman astrology

1 Astronomi ve Astroloji İlişkisi

Astroloji sözde Güneş, Ay, gezegenler ve burçların konumlarına bakarak insanların karakterleri, davranışları, geçmişleri ve gelecekleri hakkında bilgi verme sanatıdır. Hiçbir bilimsel dayanağı yoktur ve bu nedenle de hiçbir gerçeklik payı yoktur. Ancak buna rağmen astroloji, konunun uzmanı olmayanlar tarafından çoğu zaman astronomiyle karıştırılmaktadır (Demircan 1991, 49). Fazlıoğlu, bu konuya Kepler'den hareketle "tetiklenmenin doğal etkisi" olarak yaklaşarak, evreni matematiksel açıdan açıklamaya çalışanların öncüsü olarak kabul edilen, Kepler'in bile büyük oranda mekanik olmayan bir dünya görüşüne sahip olduğu ve gelecekle ilgili tahminlerinde ilahiliğe dayanan fikirler ortaya koymasının, astroloji ile astronomi arasındaki ayrımın Rönesans döneminde bile kolayca yapılamadığını vurgulamıştır (Fazlıoğlu 2015, 35-38). Keza Tarihin her döneminde ve her toplumda astrolojiye inananların sayısı azımsanmayacak kadar çok olmuştur; hatta bazı dönemlerde devlet yönetimi bile astroloji bilgisine dayandırılmıştır. Osmanlı hükümdarları resmi kadrolu

astrologlar (münecimbaşları ve münecimler) çalıştırırken, bugün bile birçok devlet adamının astrologlara danıştığı bilinmektedir (Demircan 1991, 49). Tüm bunlara dayanarak astroloji ile astronominin birlikte değerlendirilmesine bağlı olarak geçmişten günümüze süregelen tartışmalar gayet doğal karşılanır. Çünkü insanoğlunun yaratılışından itibaren varoluşunu ve evreni anlayabilmek adına sürekli gözlemde bulunmuştur. Gökyüzü ise insanoğlunda, gözlem yapabilmesi ve bir şeyleri anlamlandırabilmesi için sonsuz bir kaynak oluşturmıştır (Ulusık 2017, 345). Çünkü tarih boyunca gökler, her zaman bir merak ve rehberlik kaynağı olmuştur. Bu görüşlerin İslam dünyasındaki tipik temsilcisi İhvân-ı Safâ'ya göre bir bütün olarak evrende sudûr sürecine bağlı olarak bir tertip ve düzen bulunmakta; bu tertip ve düzen ise, sağlam matematiksel bir sisteme bağlanmaktadır. Matematiksel düzen fikrinden yola çıkarak sayı mistisizmine ulaşan İhvân-ı Safâ'ya göre, evrende gözlemlediğimiz tertip ve düzen, Tanrı'nın hikmetinin ve inayetine bir göstergesidir. Bu açıdan orada her şey birbiriyle ilişkili, neden sonuç itibarıyla birbirine bağlı ve biri diğerini destekleyici niteliktedir (Aydın 2011, 181). Sayılı, Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp eserinde, bilinen en eski

* yunat@kastamonu.edu.tr

horoskopun M.Ö. 410'da bulunduğuna değinerek astrolojinin astronomiden daha geç dönemde ortaya çıkmış olabileceğini belirtmiştir. Bu eski horoskopun Mezopotamya'nın İranlıların işgali altında bulunduğu zamana ait olduğu (Sayılı 1982, 323) bilinse de yazılı tarih öncesi düşünüldüğünde bu geleneğin tam olarak ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte MÖ 2000 ve 3000 yıllarında eski Mezopotamya'daki yıldızlara tapmaya dayanan dini düşünceyle derinden bağları olan astrolojinin bu medeniyetlerin beşiği olarak kabul edilen bu coğrafyadan diğer bölgelere yayıldığı düşünülmektedir. Bu görüşlerin İslam dünyasındaki tipik temsilcisi İhvân-ı Safâ'ya göre bir bütün olarak evrende sudur sürecine bağlı olarak bir tertip ve düzen bulunmakta; bu tertip ve düzen ise, sağlam matematiksel bir sisteme bağlanmaktadır. Matematiksel düzen fikrinden yola çıkarak sayı mistisizmine tapmaya dayanan dini düşünceyle derinden bağları olan astrolojinin bu medeniyetlerin beşiği olarak kabul edilen bu coğrafyadan diğer bölgelere yayıldığı düşünülmektedir (Aydın 2011, 181).

1.1 Yeryüzünde Nizam Anlayışı Bağlamında Astroloji ve Astronomi

Astroloji genel kavram olarak kehanet ile ilişkilendirilen, Dünya'nın evrenin çevresinde gezegenlerin ve yıldızların döndüğü merkezi olduğu ve göksel cisimlerin hareketlerinin Dünya'da olup bitenleri etkilediği inancının bir sonucu olarak gelişen, yıldızların dünya olayları üzerindeki etkisini belirlemeyi ve bu etkileri dikkate alarak geleceği önceden haber vermeyi amaçladığı bilinmektedir (Cevizci 1999, 79). Bilindiği üzere Mezopotamya'da gök bilimleri, yazının icadı kadar eskiye dayanmaktadır. Bununla birlikte, yazının icadından evvel de yapılacak işlerin planlanması için insanların gökyüzünü gözlemleyerek bir takvim oluşturmuş olmaları akla uygun gelmektedir. Ancak burada gök bilimleri konusunda astronomi ve astrolojinin farklarından bahsetmek gerekir. Çünkü Astronomi bir gök bilimidir, astroloji ise gökyüzü ile ilgili ilkel, batıl inançlardan oluşur (Parpola 1993, 47). Mesela burada, Sümerlerin kehanetlerinden örnekler verilebilir. Ancak Hunger'in belirttiği gibi, Sümer'de gökyüzü ile ilgili uğurlu ve uğursuz işaretlerin görülüp yorumlandığının kanıtları olsa da Sümer dilinde alametler korunmamıştır (Hunger, Herman & Pingree 1999, 5-6). Fakat İngiliz arkeolog Woolley tarafından 1922 yılında Nippur kentindeki Enlil tapınağında yapılan Ur kazıları sonucu bulunmuş tabletler sayesinde III. Ur Hanedanlığı hakkındaki bilgilere de sahip olunmaktadır (Kramer 1990, 46; Çiçek 2019, 504). Ayrıca döneme ilişkin "İnşaat Tabletleri", "Kadastro Tabletleri" hakkında bilgi içeren tabletlerin de bulunmasıyla, III. Ur-Nammu'nun kamu binalarının yapımı ve tapınak inşaatı ile ilgilendiği ve Başta Ur kenti olmak üzere birçok Sümer kentinde zigguratlar yaptırdığı bilgisine ulaşılmaktadır. Ur-Nammu içerisinde matematik, coğrafya, astronomi, botanik, mineroloji, zooloji vs. derslerin okutulduğu zigguratlar yaptıranın yanında; kentin yeniden yapılandırılmasına önem vererek büyük kamu binaları inşa ettirmiş ve alt yapı sistemini geliştirerek, bütün kamu binalarını tek bir duvarla çevirtmiştir (Kinal 1983, 495). Bu bağlamda Sümerlerin geleceğe dair inanç sistemlerinin geliştirip gökyüzünü yarının önlemini almak için kullanmış oldukları düşünülebilir. Çünkü Sümerlilerde ölümden sonra dirilme (ahret) inancı yoktur. Dolayısıyla onların ilgilendiği kısım, dünyadaki yaşantı ve özellikle "gelecek" hususudur. Bu yüzden geleceklerini ciğer falları, rüyalar ve özellikle gökyüzündeki

bildiriler yoluyla öğrenmeye çalışmışlardır. Nitekim onların inancına göre gökyüzü yazılı bir evrendir. Büyük, küçük gök ışıklarının insanları dostça veya düşmanca gözlediklerini öğrenmek ancak o yazıyı okumakla mümkündür (Çiğ 1995, 18). Bu nedenle de Sümerlerin kehanet anlayışı geleceği şekillendirme amaçlı olduğu düşünülebilir. Günümüz astroloji kaynaklarında burcumuzu doğum tarihimize göre belirlemek için kullandığımız tarihler astrolojinin gelişim çağına aittir.

Örneğin günümüzde 24 Ekim-22 Kasım tarihleri arasında doğan kimseler akrep burcundan sayılırlar. Oysa Yer'in yalpalama hareketi yüzünden Güneş artık 29 Kasım-17 Aralık tarihleri arasında akrep burcundadır. Gelecekte daha da ileri tarihlere kayacaktır (Uyar 2016, 53). O halde bilimsel olarak karşılığı olmamakla birlikte kadim çağlardan bu yana yürütülen astroloji sistemi, akıllara birçok soru getirmektedir. Mesela, M.Ö. 7. yüzyılda yazıldığı bilinen Enu ma Anu Enlil, Ninova'daki kraliyet arşivlerinde bulunan yaklaşık 7000 alamet ve karşılık gelen tahminleri içeren yaklaşık yetmiş tabletten oluşan bir derlemedir. Ammisaduqa'nın Venüs tableti olarak bilinen altmış üçüncü tableti ise Babilliler tarafından İhtar olarak bilinen gezegenin gözlemlerini kaydetmiştir. Burada ilk on kehaneti, Ammisaduqa'nın 8. yılının tarihi takip eder. Akademisyenlerin M.Ö. 1646 tarihinde hem fikir oldukları bir kehanet dizisinin bulunduğu bilinmektedir. Bu kehanet dizisinde, kehanetin yalnızca bir dalı olan göksel alametler tartışılmıştır ve bir kısmı şu şekildedir;

"Tispak'ın veziri Şeref yıldızı Akrep'e yaklaşırsa, üç yıl şiddetli soğuk olur, öksürük ve balgam karaya vurur. Ayda ağzı açık İblis yükselirse [helialally]- Akkad'da Irra'nın emriyle beş yıl boyunca veba olacak, ancak sığırları etkilemeyecek. [Eğer] sekizinci ayda, on birinci günde İhtar Doğu'da kayboldu ve iki ay ve ... gün boyunca gökten uzak kaldı ve Batı'da onuncu ayın hasadının ... gününde tekrar görünür hale geldi. arazi zenginleşecek." (Barton 1994, 12).

Güneş'in Akrep burcunun bir ay değil de 7 gün bulunduğu düşünüldüğünde, bahsi geçen tanrının mesajı olarak görülen Mezopotamya kehanet astrolojisinden (Parpola 1993, 56; Barton 1994, 12) ziyade, bu mesajların hangi gerekçelere ve neye dayanarak ortaya konulmuş olabileceği hususuna dikkat edilmelidir ki burada astrolojinin kişiselleştirilen bir özelliği olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Nitekim burada şu örneği vermek yararlı olacaktır; 17 Ağustos 2003 tarihli Times of India (Londra) gazetesinde yayımlanan ve Journal of Consciousness Studies adlı çalışmada, 1958 yılında başlayıp 2003 yılına kadar devam eden ve astroloji konusunda yürütülen en titiz bilimsel çalışma, birkaç dakika arayla dünyaya gelmiş iki binden fazla insan izlenmiştir. Öyle ki burada Astrolojik yaklaşımlara göre de bu insanların benzer özelliklere sahip olması gerektiği fikri de göz ardı edilmemiştir. Nitekim araştırmacılar meslek, kaygı düzeyi, evlilik, saldırganlık özelliği, sosyallik, zekâ düzeyi, sanat, spor, matematik yeteneği gibi astrologların doğum anında gezegenlerden dolayı ortaya çıktığını iddia ettikleri yüzden fazla özelliği incelemişlerdir. "Zaman ikizleri" adı verilen bu kişiler arasında, bu anlamda bir benzerlik saptanamamıştır. Araştırmacının analizini yapan Avustralyalı Dean & Kelly (2003), astrolojinin "kabul edilebilir" bir sistematiği olmadığını, dayandığı ilkelerin geçersiz ve birçok bilimsel testte başarısız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca insanları yönlendirerek, yanlış inanışlara yol açan algı ve düşünce yanılgılarına "gizli ayartıcılar" adı verilmektedir (Dean & Kelly

2003, 187-189). Bu durumdan da anlaşılan o ki, astrolojinin teoriden sonra, pratikte de tutarsızdır.

Başka bir örnek olarak, Kâhinlerin El Kitabı olarak bilinen ve kâhinler için yol gösterici nitelikte bilgiler veren metinler olarak bilinen, en geç M.Ö. 7. yüzyılda oluşturulan ve en eski örnekleri Asurbanipal Kütüphanesi'nde bulunan bu metinler ayrıca dikkat çekmektedir (Hunger, Herman & Pingree 1999, 22). Koch (1995), metinde (satır 55) her işaretin gökyüzünde veya yeryüzünde meydana gelen olaylar, listelenen iki seride bulunabildiğini söylemektedir. Ayrıca bu metnin asıl ilgi alanının, kehanetlerin yorumlanmasında verdiği talimatlar olduğunu belirtmektedir. Mesele burada bazı dikkat çekici mesajlar şöyledir;

"i-da-at ki-tim it-ti an-e ia-ad-du i-na-dš-ša' an-e u ki-tim ur.bi gis-kim ma ub-ba-lu-ni ahe- en-na-a ul bar.meš an u ki- tim it-hu-zu ittu rn šd ina an-e lern-ne-tu4 ina ki-tim lernne- et ša ina ki-tim lem-ne-tu 4 ina an-e lernne- et"

"Yer işaretleri, gök işaretleri ile birlikte bir sinyal verir; gök ve yer birbirine bağlı olduğundan, gök ve yer bize ayrı ayrı ama farklı olmayan alametler getirir. Gökte kötü olan bir işaret, yerde de kötüdür, yerde kötü olan bir işaret, gökte de kötüdür." (Koch 1995, 137-138).

Metindeki mesajlardan anlaşıldığına göre, gökyüzünde beliren tezahürler yalnızca yeryüzü olaylarını etkilemiyor, aynı zamanda yeryüzünde gerçekleşen olaylar gökyüzü düzenini etkiliyor ve gökyüzü yeryüzündeki durumun resmini yansıtıyor. Ayrıca bu kehanet hakkındaki veriler, iyi veya kötü gökyüzünde beliren her hareketin yeryüzünün olan durum veya hareketlere göre oluştuğu anlamına da gelmektedir. Bu bilgilerden yola çıkıldığında ise kehanetin yaygın tanımı, olacak ve olması muhtemel olayların habercisi olarak değil de bir nevi "mevcut durumun" habercisi anlamında, bir iletişim aracı olarak değerlendirildiği anlaşıyor.

Sonuç itibarıyla tüm bunlar astrolojinin fikir yürütülebilecek açık bir alan olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Zira bu çalışmada astrolojinin kullanım alanlarından ziyade (kehanet astrolojisi, horoskop astrolojisi vs.) bugüne kadar üzerinde durulmayan "astrolojinin amacı" üzerinde durularak, esasen bu hususun aydınlatılması gerektiğini gösteriyor. Bu husus ise Osmanlı devletinde 1787'de kayıt altına alınan astroloji ile ilgili bir ana kaynak üzerinden değerlendirildiğinde daha anlaşılır olacaktır.

2 Osmanlı Ah. kâm-ı âli'i Sâl Örneği

Müneccimbaşlarının yapmakla mükellef oldukları en önemli vazife her sene nevrüza (21 Mart) takvim çıkarmaktır (Uzunçarşılı 1988, 371). Diğeri ise genellikle müneccimbaşı tarafından yeni girilen senede meydana gelecek olaylar hakkında yapılan tahmini yorumların yer aldığı ahkam takvimleridir (ah. kâm-ı t.âli'-i sâl) (Aydüz 1993, 74). Keza müneccimbaşı, senelik takvimler hazırlanmakta, ayrıca Ramazan ayı için imsakiye yapılmakta ve uğurlu saat tayin edilmektedir. İslâm bilim literatüründe ilm-i hey'et ve ilm-i ahkâm-i nücûm, yani hem astronomi ve hem de astroloji olarak bilinen müneccimliğin devlet teşkilâtı içinde bir müessese olarak yer alması ilk defa Osmanlı Devleti'nde olmuştur (Aydüz 2004, 413).

Nihayetinde bu çalışmada, Osmanlı müneccimi olan Cihangirli Mehmet Sadık Efendi'nin 1787 yılında kaydettiği ahkam takvimini incelenmiştir. İnceleme sonucunda ise astrolojinin kehanetten ziyade yeryüzünde nizam oluşturmak

için kullanılmış olan bir "araç" olabileceğini göstermiştir. Keza bu durum, astroloji hususunun inceleme sahasını genişleterek hem yeni bir bakış açısı hem de astroloji ve astronomi konusuna farklı bir inceleme alanı kazandırması bakımından önemlidir. Örneğin, yükselen ile yıl yöneticisi (10. eve bakılır) Venüs'ün yaptığı olumlu açılar üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Şehrin sakinleri, köy ve kasabalardan bahsedilmiştir. Yine bununla birlikte tamir edilmesi gereken yerlerin tamiriyle uğraşılması istenmiştir, askeri birliklerden kale tamiri ve kale bakımlarının takip edilmesi ve özellikle donanmanın savaşlarda başarılı olabilmesi için, donanmalara silah takviye edilmesi beyan edilmiştir (Sadık b. Mehmed 1201, 2b). Nitekim bu yorum, savaşta hazırlık olarak değerlendirilebilir veya devlet için gerekli şeyler zaten müneccimlerin yorumları olmasa da yapılması gereken şeyler olduğu için, bu ve buna benzer durumların müneccim ve konumu konusunu tartışmaya açık hale getirmektedir. Keza bahsi geçen dönemde Osmanlı-Rus savaşının başladığı zaten bilinmektedir. XV. yüzyılın ortalarında 8.000 kişiden ibaret olan altı bölük halkının 2.000'i sipahiydi. Sipahi sayısı Yavuz Sultan Selim döneminde 3500, 1530'larda 3.000, 1550'lerde 2000, 1568-1569'da 3331 oldu. III. Murad zamanındaki İran seferlerinde ordudaki bütün sınıfların sayısının artışına paralel şekilde kapıkulu süvarilerinin sayısı da arttı. 1590'lı yıllarda bütün kapıkulu süvarilerinin sayısı 40.000'e ulaşmıştı. Sipahi sayısı 1597'de 7.000, 1018'de (1.609) 7.683, IV. Murad döneminde 7.000, 1660'ta 7.203'tü. Sipahiler XV. yüzyılın ortalarında kapıkulu süvarilerinin dörtte birini teşkil ederken XVII. yüzyıl ortalarında yarısını oluşturuyordu. Sipah sayısı 1123'te (1711) 6.512'ye düşmüşken 1713'te 10.778'e çıktı. Sipahiler kendi içlerinde 300 bölüğe ayrılmıştı. XVI. yüzyıl sonlarında her bölük on kişiden oluşmaktaydı; zamanla bunların da sayısı arttı (Afyoncu 2009, 37/257). Bununla birlikte Jüpiter gezegeninin bulunduğu evde, yıllık devrini tamamladığından bahsederek, tali yani yükselen açılara bakarak, yüksek rütbeli askerlere, sancakbeylerine ve sipahilere, divan yerlerine hizmet edenlerden bahsederek, gevşeklik edip, işlerini önemsememe gibi bazı hallerde bulunmaları durumunda olabileceklerini söyleyerek, bunun farkında olup, önlem almaları için uyarıda bulunur (Sadık b. Mehmed 1201, 3a). Yine benzer olarak bir başka örnekte Donanma ile ilgilidir. Yorum, 11. Ev ve buranın ev sahipliğini yapan Merkür ile Jüpiter açısı değerlendirilerek yapılmıştır. Bu açılara dayanarak, Padişahın buyrukları hatırlatılarak, donanma için gerekli mühimmat icrasının yerine getirilmesi gerektiği ile sefer için askerlerin zaaf göstermesine karşılık bazı uyarılarda bulunulmuştur. Devamında ise vezirlerden ve devlet büyüklerinden bahsedildiği görülmektedir (Sadık b. Mehmed 1201, 4a). Esasen burada dikkati çeken şudur ki müneccimbaşının, olası bir aksilikle karşılaşmaması adına, genellikle devlet büyüklerini uyarma niteliğine sahip bir konumda olduğudur. Öyle ki bu durumu, işini iyi yapmayan ve huzuru bozacak şekilde hareket eden rütbe sahiplerinin, devlet ricali tarafından uyarılarak, öncesinden gereğinin yapılması gerektiği hakkında yapılan bazı yorumlarda da görmek mümkündür (Sadık b. Mehmed 1201, 5b).

Öyle ki, narh fiyatları gibi ekonomiyi ilgilendiren konular (Sadık b. Mehmed 1201, 9b), imar faaliyetleri (Sadık b. Mehmed 1201, 8a-14b), evlilik ve aile düzeni (Sadık b. Mehmed 1201, 14a) ve atamalar ile ilgili konulara bakıldığında toplumsal ve yönetsel konulara dahil olabilecek her türlü konuların ele alındığı görülmektedir. Hatta ibadethanelerin imarından ve cüz okuma işinde olanlardan bahsedilmiş ve bunların desteklenmesi istenerek, karşılaşılabilecek herhangi bir

engelin kaldırılması hakkında bir istek dile getirilmiştir: “Kuran ve kiraata rağbet ve talebe-i ulûmda ferahi-i rızk ve maişet ve işlerde keşâişi ve vücûd-i zülümde aramış ve bezirgân ve kûşe-i neşiyanda rahat eshâb-ı aklâm ve erbâb-ı dîvân beyninde ülfet ve meveddet ve emlâk-ı mağsûbenin mâlik olana redd olunmasına.” (Sadık b. Mehmed 1201, 14b) şeklindeki yorumdan anlaşıldığı üzere, bu konu “Şeriyye Sicil” defterlerini hatırlatmaktadır. Zira bu defterler, sosyal ve ekonomik alanlarda zengin bilgi barındırması yönüyle tarih araştırmaları için önemli ana kaynaklar arasında yer almaktadır (Uğur 2010, 8). Nitekim halkın meseleleri, ihtiyaçları ve ihtilafları ile ilgili olan; İlam (Sadık b. Mehmed 1201, 14b), Hüccet ve vakıflarla ilgili işlemler de bu defterlerde yer almaktadır (Küpeli 2011, 54; İnalçık 1943, 89). Bu anlamda ahkâmdaki bazı yorumlara bakıldığında, müneccimbaşının Osmanlı hukuku ile ilgili olan konularla da ilgilendiğini göstermektedir.

Bilindiği üzere Müneccimbaş'lar, Osmanlı Divan kurulu üyesi değildir. Ancak elimizdeki veriler, müneccimbaşların divan kurulunun resmi olarak üyesi olmasa da, Divan toplantısında görüşülen konular hakkında bilgi sahibi olup hatta konumu sebebiyle yıldızlar aracılığı ile Divan üyesi gibi bir muamele gördüğü anlaşılmaktadır. Bu da astrolojinin ve siyaset bağlantısını ortaya koymaktadır. Örneğin bir kayıta, 11. Evdeki Merkür'ün, 9. Evle yaptığı açi dikkate alınarak, hükümdarın altındaki zengin devlet görevlilerinin, vergi gelirlerinin ve defterdarın tuttuğu hazine kayıtlarından bahsedilmiştir. Nitekim burada, hazine masraflarının nereye yapılması gerektiğine değinilerek, bu hazineden hastalara para aktarılmasının kayıtlarda söz konusu edilmesi dikkat çekmektedir (Sadık b. Mehmed 1201, 6b). Hatta kaydın devamında işini layıkıyla yapmayanların, hazinedeki paylarının bazı ihtiyaç sahibi memleketlerin tamiratlarına verilmesi de önerilmiştir. Dolayısıyla bir müneccimbaşının, hazineden karşılanacak bazı masrafların nereye olması gerektiğini önerdiği görülüyor. Bununla ilgilenen kişi defterdardır ve defterdar Divan Kurulu'nun resmi üyesidir. Yine burada benzer olarak Osmanlılar'da devlete ait vergi gelirinin özel bir şahsa verilmesini ifade eden iltizam sistemini yerine getirmeleri için bu işi yapan Mültezimlerin de yıldızlar aracılığı ile uyarılması (Sadık b. Mehmed 1201, 12b), yukarıda bahsi geçen görüşü destekler niteliktedir (Genç 2000, 154). Ayrıca vezir fazlalığından bahsedilmiştir ve bu konuda bir uyarı veya fikir niteliği taşıyan sözler beyan edildiğine bakılırsa, bir müneccimbaşının, devlette ne denli söz sahibi olabileceği ile devletin neredeyse tüm konularına hâkim olabilecek bilgisinin olması ve devletin fikir ihtiyacını giderebilecek bilgiyi sağlayan bir statüde olduğudur (Sadık b. Mehmed 1201, 12a).

Görülen odor ki, burada ahkam takvimlerinin, tarihi kaynak niteliği taşıdığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Nitekim içeriğinde bulunan bilgiler sayesinde, tarihe ışık tutacak bilgiler de edinilmektedir. Mesela bazı kayıtlarda yıldız ilmi öğreniminin artmasından bahsedilmiştir. Bu sayede Osmanlıların 18. yüzyılın son çeyreğinde, makalenin konusu olan astronomi ve astronomiye olan ilginin arttığını ve devletin buna önem verdiğini göstermektedir. Belki de bu durum, o dönemde yıldız ilmiyle ilgilenilmesinin, bir ihtiyaç haline gelmiş olabileceğini de akıllara getirmektedir (Sadık b. Mehmed 1201, 12b). Hatta öyle ki, Cihangirli Mehmet sadık Efendi'nin dikkatini çeken husus, ahkamlardaki devlet ve toplum konusunun sıkça tekrar etmesidir. Dolayısıyla ahkamların, devletin içinde bulunduğu durum hakkında bilgi sunması bakımından, yani “bilimsel bilgilerin” toplumsal düzen

sağlayan bilgilere” dönüşen bir özellik barındırdığı üzerinde durulabilir. Bu bilgiler bize “Osmanlı Epistemolojisi” hakkındaki değerlendirmeler için önemli bir detay sağlamaktadır. Mesela 15-b kaydın devamında ayrıca doktorlardan, mescitlerden ve hayvanlardan bahsedilmiştir. Zenginlerden bu kurum veya bu alanlara yardım etmesinin istenmesine benzer yorum yapılmıştır (Sadık b. Mehmed 1201, 12b). Aynı zamanda yaşlı ve değeri etmeyen hayvanların sanayi erbabı tarafından değerlendirilmesi gerektiği yazılmıştır. Ahkamların ekonomiye değinmiş olması, bir müneccimbaşının arka plan yürütücüsü olarak çoğu konuyu ele aldığını göstermektedir. Bu da astrolojinin fikir yürütülebilecek açık bir alan olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Zira bu çalışmada astrolojinin kullanım alanlarından ziyade (kehanet astrolojisi, horoskop astrolojisi vs.) bugüne kadar üzerinde durulmayan “astrolojinin amacı” üzerinde durularak, esasen bu hususun aydınlatılması gerektiğini gösteriyor. Bunun önemi ise, bugüne kadar astroloji sorunsalı hakkındaki inceleme konularından farklı olarak, verilere dayanması hasebiyle güvenilir, anlaşılır ve daha önemlisi de mantıklı açıklamalar yapılabilmesidir. Mesela 16-a kaydında da olayların sebepleri ve sonuçlarından ziyade, gezegen ve açılar kimi veya neyi işaret ediyorsa, o işaret ettiği kişi ve olaylarla ilgilendiği görülüyor. Öyle ki bu durum gezegenler ve açılar eski çağlardan beri süregelen klasik ve değişemeyen tanımların, incelenen vaziyet üzerine hangi kıyafet (tanımlar) uygunsa, o kıyafetin giydirilmeye çalışıldığını gösteriyor. Örneğin aşağıdaki kısmı ele alalım:

“Tesdis-i Şems bâ-Müşteri ve tesdis-i sufleyeyn ve sair ittisâlât delâlet eder. Allahu Teâla alem. mülûk ve selâtinde şâdî ve meserret ve efzûnî-i hazine ve memleket ve vüzerâ ve esrâfî kibârda kuvvet ve rıfat ve küttâb ve aklâmda ferah ve meserret ve küffârda kabul-i İslâm ve diyânet ve etibbâ ve suarâ ve ehl-i nücûmda revnak ve ekâbirden hayrâta meyl ve rağbet ve nâsda ulemaya mürâcaat ve taallüm-i Kurân azimû's-şâna meyl ve rağbet”. (Sadık b. Mehmed 1201, 1)

Burada gökyüzünde yerleşen yıldızlar ve yerleştiği yerler övülerek başlanmıştır. Ardından Güneş ve Jüpiter arasındaki 60 derecelik açısına dayanarak memleket için hayırlı olayların habercisi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bunun ilmiye, eğitim ve tıp ile uğraşan sınıfları gösterdiği beyan edilerek, bu zaman çerçevesinde bu sınıflara başvurulacak olayların da olacağını bildirmiştir. Esasında müneccimbaş ahkamlarında, olayların sebepleri ve sonuçlarından ziyade, gezegen ve açılar kimi ve neyi gösteriyorsa onunla ilgilenmiştir. Bununla birlikte müneccimbaş, gezegenler arasındaki açının niteliğine göre de (olumlu veya olumsuz açı göstergesi) gelişmelerin nasıl ilerleyebileceği ve nasıl ilerlenmesi gerektiği hakkında fikir sunmuştur. Aslında tam da bu noktada ahkam defterlerinin, mantıksal çerçevede değerlendirildiğinde yaşanacak olan olayların sonuçları ve nedenleri üzerine yoğunlaşmadığı görülüyor. Keza önceki olayların veya gezegenlerin geleneksel anlamlarının takip edilmesiyle bazı olasılıkların, olası durumların ortaya konulmuş olduğu da söylenebilir (Sadık b. Mehmed 1201, 16-1). Mesela 7-b kaydı; ikinci başlığında “kıranı ulviyenin” yani Jüpiter ve Satürn'ün kavuşumunun ikinci senesi olduğu belirtilmiştir. Buna aynı zamanda yüce gezegenlerin kavuşumu da denmektedir. Nitekim bu durum, dönemin astrolojisinde herhangi bir açının, bir sonraki yılı etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir (Sadık b. Mehmed 1201, 7b). Ayrıca “Ve kırân-ı nahsîn Seretâninin on altıncı senesi.” cümlesi ile Mars ve Satürn gezegenlerinin birleşimleri üzerinden altı senenin

geçtiği bahsedilmektedir. Keza buna da kötülerin birleşimi de denmektedir (Sadık b. Mehmed 1201, 7a).

Sonuç itibarıyla konu kişisel bilgi veya kişisel yorum olmaktan öteye belki de geçmemektedir. Bundan dolayı bir astrolojik okumanın tutarlılık noktası kesin değildir ve tereddüt içerdiği görülmekle (Dean & Kelly 2003, 187-189) birlikte, astrolojinin bir nizam kurma çabası olduğu iddiasını destekler niteliktedir.

3 Sonuç

Kayıtlardan anlaşılacağı üzere bir müneccimbaşının, arka planda kendi ilmi bilgilerini kullanarak, devletin bekası için olası kötü durumlara engel olmaya çalışan bir nitelik taşıdığı anlaşıyor. Bu da müneccimbaşının, devlet, padişah ve toplum refahı için "arka planda hareket eden bir sistem yürütücüsü" gibi, farklı bir tanımlama sunmaktadır.

Bu çalışmada verilen örnekler dışında, benzer şekilde kaleme alınan ve henüz incelememizin tamamlanmadığı başka Osmanlı vesikaları da mevcuttur. Anlaşılan odur ki, astroloji Osmanlılar'da, son döneme kadar etkin olmuştur. Bununla birlikte astroloji ile ilgilenen müneccimbaşlarının tuttukları kayıtlardan da yola çıkarak hem astrolojinin hem de müneccimbaşlarının, devlet nezdinde önemli bir yere sahip oldukları da anlaşılmaktadır. Zira, incelenen kayıtların da dikkate alınmasıyla müneccimbaşlarının devlet nizamına yön vermek amacıyla gerek emir gerek dilek ve istek gerekse de yer yer fikirlerini sunarak, devlet nezdinde söz sahibi oldukları dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak incelenen verilerden astronominin, yeryüzüne düzen vermek amacı ile bir araç niteliğiyle değerlendirilmiş olabileceği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu durum, astronomi biliminin, sözde bilim olan astrolojiye nasıl ve niçin maruz kaldığını da açıklayabilecek farklı bir perspektif sunmaktadır. Tüm bu sonuçlardan hareketle ise Osmanlılar'ın devam eden nizam arayışı veya nizam kurma çabası içerisinde olması, modern bilimlere geç girilmesindeki sebeplerden biri olarak gösterilebilir. :

Kaynaklar

- Afyoncu, Erhan. "Sipahi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37/256-258. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Aydın, Hasan. "Kozmolojik Temelleri Işığında İhvân-ı Safâ'da Astroloji ve Astrolojinin Meşruluğu Sorunu". Kelam Araştırmaları 9/1, (Ay 2011), 179-198.
- Aydüz, Salim. Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Aydüz, Salim. "Osmanlı Astronomi Müesseseleri". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2/4, (Ay 2004), 411-453.
- Barton, Tamsyn. Ancient Astrology. London and Newyork: Routledge 1994.
- Cevizci, Ahmet. Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Çiçek, Ferhat. "Mezopotamya'da İlk Rönesans III. Ur Devri (M.Ö.2112-2005)", Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi (IJHE) 5/11, 2019. 494 – 508.
- Çiğ, Muazzez İlmiye. "Mezopotamya'da Astronomi". Bilim ve Ütopya, 1/18 (Ay 1995)
- Dean, Geoffry and Kelly, Ivan W. "Is Astrology Relevant to Consciousness and Psi". Journal of Consciousness Studies 10/6-7 (Ay 2003), 175-198.
- Demircan, Osman. "Astroloji Nedir?". Tübitak Popüler Bilim Yayınları E-Dergi Arşivi: Bilim ve Teknik 24/285 (Ay 1991), 49-51.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Türklerin geleceği ne olacak?". Akıllı Türk Makul Tarih. İstanbul: Papersense Yayınevi, 2015, 35-38.

- Genç, Mehmet. "İltizam", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 22/154-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hunger, Herman and David Pingree. Astral Sciences in Mesopotamia. Brill. Leiden-Boston-Köln, 1999.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 1/2 (Ay 1943), 86-96.
- Kınal, Füzün. Eski Mezopotamya Tarihi. Ankara: Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınevi, 1983.
- Koch, Ulla-Westenholz. Mesopotamian Astrology: an Introduction to Babylonian and Assyrian Celestial Divination. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1995.
- Kramer, Samuel Noah. Tarih Sümer'de Başlar. çev. Özcan Buze, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1990.
- Küpel, Özer. "Şer'iyye Sicillerinin Şehir Tarihçiliği ve Afyonkarahisar Tarihi İçin Önemi". Taşınar Dergisi 3/3 (Ay 2011), 53-58.
- Parpola, Simo. "Mesopotamian Astrology and Astronomy as Domains of the Mesopotamian 'Wisdom'", 3. Grazer Morgenländischen Symposion. (23.-27. September 1991), ed. herausgegeben von Hannes D. Galter. Graz: Die Rolle der Astronomie in den Kulturen Mesopotamien: Beiträge zum, 1993.
- Sadık, Cihangirli Mehmed (B. Mehmed). Ahkam-Sal-i 120. (İstanbul: Kandilli Rasathanesi Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu nr. T 109), 1a-16a.
- Sayılı, Aydın. Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.
- Uğur, Yunus. "Şer'iyye Sicilleri", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm 345-365. Ansiklopedisi. 39/8-11. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uluışık, Yaprak Pelin. "Türk ve Dünya Mitolojilerinde Sirius Kültü". Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, 7/1, (Ay 2017),
- Uyar, Tevfik. "Astroloji Sözdabilimi ve Toplum için Yarattığı Tehditler Üzerine Bir Tartışma". Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi 6/1 (Ay 2016), 530-60.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 1988.

Access:

M25-0308: Turkish J.A&A — Vol.6, Issue 3.